

Luka Vukojević

KORELATIVNE POSLJEDIČNE STRUKTURE S VEZNIKOM *TE*

U radu se analizira sintaktički status veznika *te* u suodnosnim posljedičnim strukturama. U dosadašnjim gramatičkim opisima taj se veznik pojavljuje i kao veznik sastavnih nezavisnosloženih rečenica i kao veznik posljedičnih zavisnosloženih rečenica. Jedni su proučavatelji i opisivači taj prijepor rješavali tako da su iz opisa naprosto isključivali korelativnopoljsedično *te*, a drugi bi činjenicu dvostruke sintaktičke naravi tog veznika samo zabilježili. Međutim, ta bi činjenica mogla dovesti u pitanje kategorijalnost, razlikovnost i objasnidbenu moć dihotomije koordinacija/subordinacija. Suodnosne posljedične strukture promatraju se u cjelini korelativnoga sintaktičkog sustava i u koordinacijsko-subordinacijskim odnosima.

Razgraničenja koordinacije i subordinacije provode se različito: prema tome koji se kriteriji (koja razlikovna obilježja) stavljaju u prvi plan. Ti se kriteriji uglavnom mogu podijeliti u dvije skupine: a) semantički — smisaona zavisnost/nezavisnost, logička podređenost, usporednost, b) sintaktički (formalni): sredstva veze, red komponenata, sintaktička funkcija (zavisne rečenice) — mjesta na kojima se verbaliziraju minimalne jedinice, kriteriji emancipacije, potencijalna autonomija, odnos valencije (zavisnost rečenica temelji se na valenciji, zavisne se račenice smatraju bližom oznakom neke riječi u nadređenoj rečenici) itd.

Složena se rečenica može generirati dvama načinima: a) jedna se rečenica pridružuje drugoj, koordinira s drugom, sintaktički se jedna drugoj ne podređuje; dvije ili više rečenica (komponenta) i njihovi sadržaji (smislovi) ovom se vezom povezuju kao strukturno i funkcionalno ravnopravni, paralelni i sintaktički ekvivalentni. Obje su koordinirane rečenice podjednako sintaktički glavne i smisaono zavisne (jedna o drugoj) u složenoj cjelini, obje su također uglavnom istoga komunikativnog tipa (istodobno su uglavnom obje izjavne, upitne, imperativne itd.). Najčešće strukturne promjene koje trpe ishodišne rečenice koordinirajući se u složenu jesu ove:

1. Proadverbijalizacija (popriloženje):

Odnosite to u kapelicu i pričekajte me tamo. (Marinković 1972, 83)

ishodišne su ove rečenice: *Odnosite to u kapelicu + Pričekajte me u kapelici.*

2. Kontekstualne eliminacije:

On očito zato nema dara ni znanja ni sposobnosti. (Božić 1981, 63)

ishodišne su ove: *On očito za to nema dara + On očito za to nema znanja + On očito za to nema sposobnosti.*

3. Pronominalizacije:

Zamisli nešto lijepo pa to gledaj. (Marinković 1972, 185)

Ta je rečenica sklopljena od ovih: *Zamisli nešto lijepo + Gledaj nešto lijepo.*

b) jedna se rečenica inkorporira (uvrštava) u sintaktičko ustrojstvo druge, zauzima neku sintaktičku poziciju u drugoj ili vrši neku njezinu sintaktičku funkciju. Jedna rečenica je subordinirana drugoj kad dolazi do ekspanizije kojeg rečeničnog člana u glavnoj rečenici. Što konkretno znači zavisan sintaktički odnos? Pokažimo to na jednom primjeru:

On dobro zna što će se dogoditi. (Barić 392)

Objekt glavne rečenice tu nije realiziran imenskom skupinom nego cijelom rečenicom, i to zavisnom. Zavisnost zavisne rečenice uvjetovana je time što ona dopunjuje (obavezno) predikatni glagol glavne rečenice (*On zna*). Tu dakle predikatni glagol (svojom valencijom) otvara mjesto (sintaktičku poziciju) zavisnoj rečenici.

Razlikovanje koordinacije i subordinacije sintaktičko je razlikovanje i nije ga moguće drugačije uspostaviti. Svi pokušaji da se to razgraničenje ustanovi na semantičkim kriterijima pokazali su se neuspješnima.

Komponente nezavisnosloženih rečenice posjeduju neka obilježja koja ih čine sličnima samostalnim jednostavnim rečenicama; imaju gotovo redovito istu strukturnu shemu (ponajčešće pozitivno izraženu, osim, naravno, nužnih, kontekstualno omogućenih sažimanja) kao i samostalne rečenice, one su, dakle, strukturno samostalne, pa je stoga emancipiranje komponenata nezavisnosložene rečenice u odjelite rečenice vrlo često moguće. To se vidi u ovoj rečenici:

Satnija spava i život teče dalje. (Krlježa 1970, 226)

U njoj se komponente mogu bez ikakvoga gubitka osamostaliti: *Satnija spava. Život teče dalje.* Ta rečenica svjedoči i o stanovitoj "smisaonoj samostalnosti" koordinacijski povezanih rečenica (dva detalja koja su samo na vremenskom planu paralelna), ona je dakle i "smisaono koordinirana". To, naravno, nije uvijek tako, jer smisaoni odnosi među koordiniranim rečenicama mogu biti raznovrsni. To se vidi i iz ovih primjera:

Ima mnogo vrsta različitih pojmova, pa je teško dati potpun i logičan pregled svih tih vrsta. (Petrović 1971, 27)

Probudi me, i bit ću tvoja java. (Cesarić 1966, 235)

Obje su te rečenice očigledno strukturno-sintaktički nezavisne (usporedne), prema kriteriju da jedna ne zauzima sintaktičku poziciju u drugoj i lako se mogu emancipirati u odjelite rečenice. Smislaoni odnosi među njima ipak nisu koordinirani (usporedni). Ne omogućuju permutaciju reda komponenata, što "prave" koordinirane rečenice u načelu dopuštaju i zatvorene su strukture (heterogene). U prvoj komponente stoje u odnosu uzroka i posljedice, pa se ta rečenica lako može preoblikovati u pravu subordinacijsku posljedičnu rečenicu *Ima mnogo vrsta različitih pojmova tako da je teško dati potpun i logičan pregled svih tih vrsta.*

Ta se rečenica zaključnim leksičko-gramatičkim konektorom *zato* može preoblikovati i u zaključnu jer je u njoj kontaminirano i značenje zaključnosti *Ima mnogo vrsta različitih pojmova zato je teško dati potpun i logičan pregled svih tih vrsta*, a to *zato* jer je u koordiniranim strukturama s konkluzivnim odnosom drugi dio neka vrsta posljedice prema prvom dijelu. Preoblikovanje prve rečenice u posljedičnu može se ostvariti i distaktiranjem vezničkog sklopa **tako da**: *Ima tako mnogo vrsta različitih pojmova da je teško dati potpun i logičan pregled svih tih vrsta*, tako da se deiktički modalni prilog (*tako*) ili deiktički kvantitativni prilog (*toliko*) uvrsti ispred kvantitativnog priloga (*mnogo*) jer se oni tu podrazumijevaju. U drugoj su rečenici pogodbeni smisaoni odnosi, pa se ona također lako može preoblikovati u pogodbenu rečenicu *Ako me probudiš, bit ću tvoja java*. Naravno uz nužnu morfološku zamjenu imperativa prezentom, jer je uporaba imperativa u protaznom dijelu pogodbenih rečenica isključena – on ne može ostvariti ulogu predikata u zavisnom dijelu pogodbene rečenice. U koordiniranoj rečenici s imperativom iskazuje se, doduše, više imperativnosti, a u pogodbenoj više pogodbenosti.

Prave se usporedne rečenice opiru ovakvim preoblikovanjima. To što se isti logičko-sematički odnosi mogu sintaktizirati i koordinacijski i subordinacijski govori o tome da sintaktički tip rečenice nije uvijek posljedica tih odnosa (iako najčešće jeste) i da bi, prema tome, te raznolike realizacije istih logičko-semantičkih odnosa možda trebalo prebaciti u kompetenciju stilistike.

Sve što je rečeno eliminira smisaone kriterije kao temelj razdiobe složenih rečenica na nezavisnosložene i zavisnosložene (njih će eventualno trebati zadržati u razdiobi nezavisnosloženih rečenica na strukturno-semantičke tipove).

O sinonimskim odnosima između strukturnih tipova zavisnosloženih i strukturnih tipova nezavisnosloženih rečenica raspravljalo se prilično često u sintaktičkim radovima. Nerijetko su iskorištavani kao dokaz nedistinktivnosti

kategorijalne opozicije koordinacija/subordinacija¹. Preoblikovanja jednih u druge nisu uvijek podjednako moguća, a i kad su moguća dobiveni transformi nisu uvijek značenjski istovjetni (sinonimni), pa značenjska nijansiranja ne treba baš uvijek pripisivati stilistici. Ako bismo opisivanje strukturnih odnosa prepuštali stilistici i ako bismo smisaone odnose i značenja jedino uvažavali, morali bismo posvema revidirati naše shvaćanje složenih rečenica i tumačenje odnosa zavisnosti i nezavisnosti među njihovim komponentama. Budući da se svi smisaoni odnosi mogu oblikovati i koordinacijski i subordinacijski, da su sve složene rečenice bilo gramatički bilo logički zavisne², sve rečenice bismo morali smatrati zavisnima. Sve smisaone odnose po kojima se imenuju zavisnosložene rečenice (uzročna, posljedična, pogodbeno, vremenska, mjesna, dopusna itd.) nalazimo i u sintaktički nezavisnosloženim rečenicama (sve, dakle, adverbijalne rečenice – neki taj tip zavisnih rečenica nazivaju prirečeničnima)³. Jedino se transformacijama kojima se mijenja gramatička narav rečenice opiru pririječne (subjektne, prediktne, objektne rečenice). Evo primjera iz kojih je to vidljivo:

uzročne:

Zapregni konje, sprema se na kišu. (Kolar 1947, 204)

pogodbene:

Stani uz jake, bit će ti bolje. (Božić 1981, 95)

dopusne:

Kušali su nas ljubavima, ali se nismo mogli prodati. (Novak 1968, 337)

posljedične:

Nije mogao da se svlada i nasmijao se glasno. (Krlježa 1970, 198)

vremenske:

Ustane i učini nekoliko koraka razmišljajući, zatim se okrene naglo i odlučno (Marinković 1972, 37)

¹ Mišljenje o nedistinktivnosti dihotomije koordinacija/subordinacija u našoj je sredini najupornije zastupao P. Guberina (1952). Proučavanje je rečenične strukture, po tom mišljenju, u kompetenciji stilistike (i govora). Proučavanje različitih strukturnih organizacija, različitih sintaktičkih tipova veze u složenim rečenicama nema smisla jer se koordinirane rečenice lako mogu preoblikovati u subordinirane i obrnuto, a da se značenje ne promijeni. Jedne i druge mogu se preoblikovati u proste (proširene) rečenice s imeničkim izrazom. Opseg i mogućnosti takvih preoblika nisu ipak tako veliki kao što misli Guberina.

² "Zavisno složene rečenice imaju zatvorenu, a nezavisno složene rečenice otvorenu strukturu. Zavisno složene rečenice karakterizira gramatička, a nezavisno složene rečenice logička zavisnost. Dakle su i nezavisno složene rečenice zavisne, samo ne gramatički, nego logički. To je jedan od razloga zašto mi nezavisno složene rečenice ne promatramo na razini složene rečenice nego na razini teksta." Silić (1978, 31)

³ Tako ih naziva M. Kubík (1980). Prirečenične su one koje se odnose na cijelu rečenicu, a pririječne one koje se odnose na neki član ustrojstva glavne rečenice (subjektne, objektne, predikatne).

mjesne:

Ondesite to u kapelicu i pričekajte me tamo. (Marinković 1972, 83)

Sve se te koordinirane rečenice mogu bez poteškoća i bez značenjskih posljedica preoblikovati u subordinirane. Smisaoni odnosi se neće promijeniti, ali će se promijeniti sintaktički odnosi. U subordinacijskom vezivanju jedna se rečenica uvrštava u sintaktičku strukturu druge i time se blokira emancipacija rečenica. Naime, koordinacijom povezane rečenice uvijek se mogu emancipirati u samostalne sekvencijalne rečenice: *Zapregni konje. Sprema se na kišu*, a subordinirane ne mogu: **Zapregni konje. Zato što se sprema na kišu*.

To je po mnogim mišljenjima bitna razlika između nezavisno i zavisnosloženih rečenica. Međutim, puno je slučajeva u kojima transformacije te vrste nisu moguće. Tako se, recimo, ova koordinirana rečenica ni na koji način ne može preoblikovati u subordiniranu: *Svaki je korak zagonetka, i svaki tren odgonetka* (Božić 1981, 119), a ni ova subordinirana u koordiniranu: *Nije ni opazila, da je zatvorio vrata*. (Božić 1970, 23)

Ako se, dakle, neke nezavisnosložene rečenice mogu, uz male, ali ne i zanemarive značenjske razlike, preoblikovati u zavisnosložene, a neke zavisnosložene u nezavisnosložene uz promjenu njihove sintaktičke naravi i ako postoji velik broj rečenica ("prave" koordinirane i "prave" subordinirane) koje se na taj način nikako ne mogu transformirati, i odatle moramo zaključiti o kategorijalnoj relevanciji dihotomije koordinacija/subordinacija. Veznici u rečenicama zatvorene strukture izražavaju smisaone i sintaktičke odnose među komponentama. Bitna razlika između koordiniranih i subordiniranih rečenica ustanovljuje se također po položaju i funkciji veznika. Veznik u subordiniranim strukturama uvijek pripada komponenti koju uvodi i tako formalno obilježava njezinu zavisnost, a veznik u koordiniranim strukturama ili stoji uz svaku komponentu ili između komponentata, ali ne pripada ni jednoj od njih. Da koordinacijski veznik ne pripada ni jednoj od komponentata dokazuje se time što je njegovo mjesto fiksirano; ako permutiramo red komponentata, veznik će ostati na istom mjestu (naravno, ako logičko-semantički odnosi omogućuju permutaciju):

Njegova je ljevica pod glavom mojom, a desnica me njegova grli.
(Pjesma nad pjesmama 1973, 38)

Desnica me njegova grli, a ljevica je njegova pod glavom mojom.

Unatoč tome što strukturno ne pripada nijednom dijelu koordinirani veznik ipak, sa stajališta rečenične fonetike, pripada dijelu ispred kojeg stoji i tako ga ne izvjestan način obilježava upravo kao dio složene rečenice, signalizira da je rečenica koju on predvodi uključena u složenu rečenicu. Na razini teksta gramatički konektori imaju i veznu i anaforičku ulogu, signal su kontekstualne uključenosti te rečenice, pretpostavljaju da toj rečenici obavezno nešto prethodi (naravno, kad ne preuzimaju ulogu emfatičke partikule). Prema tome, ako ko-

ordinaciju promatramo na razini teksta, morat ćemo ponešto korigirati mišljenje o položaju (pripadnosti) i ulozi gramatičkih konektora, ali to bi zahtijevalo preciznija i sistematičnija ispitivanja.

U koordiniranim rečenicama koje izražavaju različite zavisne odnose redosljed je komponenata fiksiran i ne dopušta takve zamjene (logika vremenskog slijeda, odnos uzrok-posljedica itd.):

Uvijek smo razgovarali uz čašicu konjaka, pa ćemo i sada. (Slamnig 1966, 84)

I sada ćemo razgovarati uz čašicu konjaka, pa/jer smo uvijek razgovarali uz čašicu konjaka.*

On odlazi u grad, studira i ostaje u gradu. (Slamnig 1966, 72)

**On studira, ostaje u gradu i odlazi u grad.*

Promjenom se reda komponenata često mijenja i gramatička narav složene rečenice (to je vidljivo iz primjera s veznikom *jer*). Kad se promatra s dinamičkog aspekta, poredak komponenata u složenim rečenicama može biti drugačiji. Vidjeli smo da redosljed često određuju logičko-semantički odnosi, da je za neke složene rečenice običniji ovakav, a za druge onakav redosljed, da se neke ponašaju slobodnije s obzirom na mogućnost permutacije, a neke je uopće ne dopuštaju. U svakom slučaju poredak je komponenata uvjetovan i komunikativno, i logički, i semantički, i gramatički⁴.

Kod permutacije subordiniranih struktura veznik se seli skupa s klauzom kojoj pripada:

On je uvijek imao ugledno mjesto u našoj klapi, premda nije bio jak pa ni vješt. (Slamnig 1966, 70)

Premda nije bio jak pa ni vješt, on je uvijek imao ugledno mjesto u našoj klapi.

Ni u subordiniranim rečenicama, naravno, nije, opet zbog logičkih razloga, uvijek moguća konverzija (a da se ne promijeni njihova gramatička narav):

Nalij već jednom, da, tobože, razgovaramo ko ljudi. (Raos 1970, 10)

**Da, tobože, razgovaramo ko ljudi, nalij već jednom.*

Važnijim se za razlikovanje koordinacije i subordinacije čini to što se zavisni dio može uvrstiti u strukturu glavnoga; moguća je (naravno, ne uvijek) i antepozicija i postpozicija i interpozicija zavisnog dijela:

Onu drugu, na koju je također po svom uvjerenju imao pravo, velikodušno je pregorio, jer nije gledao na sitnice. (Kolar 1947, 209)

⁴ O tome v. J. Silić (1984, 9-31)

No, Roza, kako je blesava bila, samo se nakrivila pa da će prasnuti u smijeh. (Kolar 1947, 207)

U koordiniranim rečenicama to se nikad ne događa, one uvijek slijede jedna za drugom.

Često se govorilo da su nezavisnosložene rečenice i smisaono nezavisne. To, svakako, nije točno, jer su sintaktički nezavisne rečenice uvijek smisaono povezane i također u većoj ili manjoj mjeri i smisaono zavisne, a smisaono povezane i zavisne mogu biti i koordinirane rečenice na razini teksta:

Dopusti barem da izvučem noge iz vode. Hladno mi je. (Marinković 1966, 63)

Žandar se trgne, uplaši, pokuša skinuti ruke s očiju. No odustane i priček. (Marinković 1966, 55)

Kuglica samo malo skoknu. I to se svima učinilo normalno, jedino se Filipu oči iskolaciše. (Božić 1970, 50)

Iz prve je vidljivo da zavisnost prelazi preko rečeničnih granica. Druga je rečenica smisaono čvrsto povezana jer utemeljuje odnos suprotnosti ekspliciran veznikom *no* koji također ima i anaforičku ulogu. Ispred njega mora stajati antecedent kojem se komponenta ispred koje stoji *no* suprotstavlja (odnos suprotnosti zahtijeva dva elementa i nijedan više, suprotne su rečenice strukturno zatvorene). Povezanost rečenica u trećem primjeru sasvim je vidljiva iz anaforičke zamjenice *to*, a još je vidljivijom može učiniti relativno preoblikovanje, kad se pokazna zamjenica *to* zamijeni relativnom *što*:

Kuglica samo malo skoknu, što se svima učinilo normalno...

Riječ je o čestoj osobini koordiniranih rečenica da se prva rečenica u drugoj zamijeni pokaznom zamjenicom (u svim paradigmatskim oblicima – *i tomu, i toga, i time* itd.), za takvu zamjenicu kažemo da je prosentencijalizator (stoji umjesto rečenice) i ima anaforičku ulogu jer upućuje na prethodnu rečenicu i nužno je pretpostavlja. Takve se rečenice smatraju sinonimičnima, a neki autori i jednu i drugu ubrajaju u koordinirane rečenice⁵.

Izražavanje zavisnosti nije, dakle, privilegij subordiniranih struktura, ona se može izražavati i veznički i bezveznički koordiniranim rečenicama, a i samostalnim rečenicama u tekstu. Prva se rečenica može preoblikovati u subordiniranu uzročnu (*Dopusti barem da izvučem noge iz vode jer mi je hladno*), a permutacijom komponenata i u koordiniranu sastavnu (*Hladno mi je, pa dopusti da izvučem noge iz vode*). Razlika je između koordinirane i subordinirane

⁵ Takvima ih smatraju M. Kubík i J. Bauer, a to obrazlažu istovjetnošću sadržaja rečenice s relativnom zamjenicom i rečenicom s pokaznom zamjenicom, istovjetnošću funkcije suodnosnih riječi i sličnošću njihovih strukturnih shema.

zavisnosti u tome što je subordinirana zavisnost eksplicitno materijalizirana (subordiniranim veznikom).

Nezavisnosložene rečenice sintaktički su, dakle, nezavisne (usporedne, ravnopravne), ali smisaono u većoj ili manjoj mjeri zavisne (povezivanje je uvijek stavljanje u odnos; smisaona nezavisnost, kad bi je i bilo, mogla bi se smatrati nultom zavisnošću), a zavisnosložene su i sintaktički i smisaono zavisne.

Za razliku od drugih sintaktičkih kategorija (N'' , A'' , V'')⁶, rečenica ne dobiva nikakva vanjska obilježja od pozicije koju ona može zauzimati u arhitektistici složene rečenice. Rečenica posjeduje samo unutrašnja obilježja. Budući da su sintaktičke funkcije bitno pozicijski određene, rečenica ne može imati nikakvu sintaktičku funkciju. I kad se čini da ona ponekad (u zavisnosloženoj rečenici) ima koju sintaktičku funkciju, to je samo prividno. Tada je njezina funkcija samo posljedica stanovitve kategorijalne distorzije – rečenica zauzima funkcionalnu klasifikaciju zavisnosloženih rečenica. Tako se u toj klasifikaciji objektivna rečenica određuje po njezinu paralelizmu (izomorfizmu) s funkcionalnom kategorijom objekta, a ta kategorija se odnosi opet samo na nominalne sintagme. Ili se, služeći se također funkcionalnom terminologijom, govori o adverbijalnim rečenicama po njihovu paralelizmu s priložnim oznakama.

Subordinacija probija granice rečenice kao maksimalne sintaktičke domene. U rečenici se kao maksimalnoj sintaktičkoj domeni najjasnije očituju fenomen granica, prepreka, neprobojnosti, kohezije, prostora/širine itd. Određenje subordinacije utemeljeno je na pojmu pozicije. Za ove tri rečenice: *Došao je na posao iako je bolestan*, *To je žena koju sam jučer vidio u gradu*, *Recite mi tko je to učinio* uvijek će se reći da su subordinacijske, a to iz jednostavnih razloga što one sve tri, unatoč njihovim unutrašnjim razlikama, zadovoljavaju određenje po kojem je jedna rečenica subordinirana drugoj tada kada ona zauzima koju poziciju u ustrojstvu te druge rečenice. Naprotiv, kada su dvije rečenice povezane tako da jedna ne zauzima koju poziciju u svojstvu druge, reći će se da su koordinirane: *Satnija spava i život teče dalje*, *On odlazi u grad, studira i ostaje u gradu*. Koordinacijske rečenice ne dovode u pitanje sistem rečeničnih pozicija, ono što one dovode u pitanje samo je sistem mjesta. To je uostalom i razlogom zašto redosljed komponenata u nezavisnosloženim rečenicama uglavnom ne može biti modificiran **On studira, ostaje u gradu i odlazi u grad*.

⁶ Simboli N'' , A'' , V'' označuju leksičko-sintaktičke kategorije (redom: imensku, pridjevsku i glagolsku) maksimalne ekspanzije. Oni odgovaraju pojmovima imenske, pridjevske i glagolske sintagme iz početne faze generativne gramatike. Najnovija sintaktička teorija postulira strukturalnu homogenost između različitih leksičko-sintaktičkih kategorija. Svaka se od tih kategorija analizira kao trostupanjno, torazinsko hijerarhijsko ustrojstvo (X , X' , X'') u kojem kategorija višeg stupnja obuhvaća kategoriju nižeg stupnja. Za unutrašnju organizaciju složenih kategorija najvažnija su selekcijska obilježja njihovih leksičkih glava.

U zavisnosloženim rečenicama odnosi među komponentama utemeljeni su na sistemu pozicija, a ne na sistemu mjesta, pa zbog toga redoslijed komponenta u najvećem broju tih rečenica može biti modificiran i to praktično bez ikakvih interpretacijskih posljedica *Iako je bolestan, došao je na posao*.

Interpretacija rečenice *On odlazi u grad, studira i ostaje u gradu* počiva na kronološkom redu događaja izrečenih tim trima rečenicama. Linearni slijed mjesta analogan je linearnom vremenskom slijedu. Stoga ne možemo zamijeniti mjesta, a da ne poremetimo kronološku interpretaciju rečenice. Koordinacija, dakle, mora biti organizirana po kriterijima kronološkog slijeda. Kriteriji kronološkog slijeda u subordinaciji naprotiv ne igraju nikakvu ulogu. Čak ni zavisna rečenica uvedena veznikom *prije nego* ne mora nužno prethoditi rečenici od koje zavisi *Ptice odlete prije nego nastupi zima*.

U zavisnosloženim rečenicama funkcija zavisne rečenice određuje se u glavnoj jer zavisna rečenica zauzima poziciju kojega rečeničnoga člana glavne rečenice (tu mogućnost dopušta fenomen kategorijalne distorzije, subordinacijski veznici uglavnom nemaju nikakvu funkciju u rečenici koju uvode).

U relativnim i neizravnoupitnim rečenicama situacija je puno složenija. Veznik *koju* u rečenici *To je žena koju sam jučer vidio u gradu* ima funkciju u zavisnoj rečenici (funkciju objekta), ali njegova interpretacija ovisi također o odnosu (identiteta) koji on ima sa svojim antecedentom (nominalnom sintagmom – N") u nadređenoj rečenici. U neizravnoupitnoj rečenici *Recite mi tko je došao, tko* je subjekt u svojoj (zavisnoj rečenici), a njegova interpretacija također je određena glagolom nadređene rečenice (*reći* – deklarativni glagol). Taj glagol kao i antecedent relativnoga *koji* (*žena*) pripadaju rečenicama različitim od onih u kojima se nalaze veznici. Granice su rečenice dakle "probijene". Veznici tih rečenica kao da istodobno pripadaju i zavisnoj i nadređenoj rečenici.

Na temelju tih činjenica i odnosa mogu se razlikovati dva tipa subordinacije⁷. U jednom je subordinirana rečenica uvedena veznicima koji eventualno naznačuju funkciju koju subordinirana rečenica zauzima u nadređenoj, a da pritom oni nemaju nikakvu funkciju u rečenici koju uvode. Takvi su manje-više svi veznici adverbijalnih rečenica. U drugom je zavisna rečenica uvedena subordinatorom (veznikom) koji ima dvostruku ulogu: s jedne strane on označuje da je rečenica koju uvodi subordinirana, a s druge strane, on zauzima jednu unutrašnju funkciju u toj rečenici i tako je s njome povezan. Takvi subordinatori nemaju nikakvu funkciju u glavnoj rečenici. Prvi se tip naziva jednostavnom, a drugi vezanom subordinacijom. Po razlici u tipu subordinacije razlikuju se relativne, neizravnousklične i neizravnoupitne rečenice, s jedne strane, i sve druge vezničke subordinirane rečenice, s druge strane.

⁷ Usp. J. C. Milner (1989, 515).

Često se događalo da su isti tip struktura – zavisno od klasifikacijskog kriterija (formalni, semantički ili sintaktički) – jedni sintaktičari smatrali koordiniranima, a drugi subordiniranima. Ima sintaktičkih struktura koje dovode u pitanje kategorijalnost, razlikovnost i objasnidbenu moć dihotomije koordinacija/subordinacija. Korelativne posljedične rečenice s veznikom *te* pokazuju da su povremene sumnje u opravdanost i održivost dihotomije koordinacija/subordinacija bar donekle utemeljene, ali je ipak, zbog bitno subordinacijskih strukturalnih obilježja tih rečenica, posve ne dokidaju.

U različitim gramatikama i sintaktičkim studijama sintaktički status veznika *te* različito se tumači. Jedni ga smatraju samo koordiniranim (kopulativnim), a drugi dvokategorijalnim, i koordiniranim i subordiniranim (posljedičnim) veznikom. Maretić (1963, 548, 534) navodi veznik *te* i kao veznik sastavnih i kao veznik posljedičnih rečenica. Doduše, za posljedično *te* ne navodi nijedan primjer nego samo upućuje na sastavne rečenice s tim veznikom. Govoreći o sastavnom *te* kaže da mu se značenje približava posljedičnom, ali da ga ipak nije dobro upotrebljavati u sasvim posljedičnom značenju, pa navodi primjer s korelativnom strukturom *K neprijateljima je bila toliko ljubazna te biskup reče* (Maretić 1963, 534). BHŽ⁸ imaju samo sastavno *te*, čak i ne spominju da bi taj veznik mogao izražavati kakve zavisne odnose. Za Stevanovića (1979) posljedične rečenice s veznikom *te* više su posljedične po smislu nego po sintaktičkom odnosu. Odgovarajući na pitanje jesu li rečenice s tim veznikom sintaktički zavisne ili nezavisne, on nudi odgovor utemeljen na kriteriju supstitutivnosti veznika *te* zavisnim i nezavisnim veznicima. Tamo gdje postoji neekvivalentnost veznika *te* s veznikom *i*, odnosno svugdje gdje je *te* zamjenjivo s veznikom *da*, imamo sintaktički zavisan odnos, a tamo pak gdje je *te* zamjenjivo s veznikom *i*, imamo sintaktički nezavisan odnos. Za rečenice u kojima je korelator (primjeri su isključivo hrvatski!) kaže da je u njima zavisnost izražena u većoj mjeri. Kriterij supstitutivnosti (*te/da*) nudi se i u gramatici Mrazović-Vukadinović (1990). Međutim, kriterij supstitutivnosti ne može biti kriterijem za utvrđivanje sintaktičkog tipa rečenice jer bi taj kriterij primijenjen na druge posljedične i uopće subordinacijske modele ukinuo razlikovnost dihotomije koordinacija/subordinacija. U Katičićevoj *Sintaksi* (1986), a isto je i u *Gramatici hrvatskoga književnog jezika* (1990) veznik *te* funkcionira dvostruko: i kao veznik sastavnih i kao veznik posljedičnih rečenica. Svi primjeri za posljedične rečenice s veznikom *te* korelativnog su tipa. Po tom bi se dalo zaključiti da je uspostavljen jasan kriterij razgraničenja koordinacijskog od subordinacijskog *te*: taj je veznik subordinacijski samo u rečenicama korelativnog tipa. Međutim, rečenice u kojima su iz glavne rečenice preoblikom uklonjeni korelatori (*takav, tako, toliko*) sma-

⁸ Usp. Brabec, Hraste, Živković (1965).

traju se dvosmislenima (jer se više ne mogu razlikovati od nezavisnosloženih sastavnih rečenica s istim veznikom).

Najiscrpniji opis struktura s veznikom *te* nudi I. Pranjković (1993) u raspravi *Rečenice s veznikom te*. Tu je obuhvaćena sva strukturalna i smislaona raznolikost konstrukcija s veznikom *te*, ali, nažalost, samo onih koordinacijskoga sintaktičkog tipa. U njoj se i ne spominju korelativna posljedična ustrojstva s veznikom *te*. No, budući da Pranjković uzima u razmatranje samo nekorelativne rečenice s veznikom *te*, njegove su tvrdnje o sintaktičkoj naravi i statusu takvih struktura⁹ sasvim u redu, ali one vrijede samo za taj tip struktura. S Pranjkovićevim tvrdnjama mi se možemo složiti, pa čak i s njegovom kategoričnošću (v. bilješku 9), ali, naglašavamo, samo toliko koliko se one odnose na nekorelativne rečenice s veznikom *te*, jer doista nema nijednog sintaktički relevantnog razloga da se takve strukture uključuju u subordinirane (kako se to često, zbog miješanja klasifikacijskih kriterija čini). Uostalom, izražavanje posljedičnog značenja u okviru koordiniranih rečeničnih struktura nije privilegij samo veznika *te*, ono se može izražavati i veznicima *i* i *pa*, kao što ni posljedično značenje nije jedino subordinacijsko značenje koje se može izraziti tim veznicima; njima se mogu izražavati i vremenska i uzročna i mjesna i pogodbeno značenja.

U novijim je hrvatskim gramatikama¹⁰ dosljedno proveden funkcionalni kriterij u klasifikaciji subordiniranih rečenica, dakle kriterij koji se temelji na paralelizmu između zavisnih rečenica i članova rečeničnog ustrojstva. Uz pomoć tog istog kriterija razvrstavaju se i razlikuju zavisne rečenice i u radovima iz područja generativne gramatike. U njoj je zavisnosložena rečenica rezultat uvrštavanja jedne rečenice (zavisne) u neku poziciju u sintaktičkom ustrojstvu druge (glavne). Zauzimajući koju sintaktičku poziciju u ustrojstvu glavne rečenice, zavisna rečenica preuzima istodobno i toj poziciji sukladnu sintaktičku funkciju (objekta, atributa, adverbijala itd.).

⁹ "Kad je riječ o statusu struktura s konektivom *te* u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku, bez ikakve se dvojbe može utvrditi prije svega to da se *te* više uopće ne upotrebljava kao (pravi) subordinirani veznik, tj. da se njegov razvoj od parataktičkog prema hipotaktičkom, kako se čini da je predviđao Leskien, ne samo da nije nastavio nego je sve subordinacijske službe prepustio vezniku *da*... Štoviše, s puno se utemeljenja može ustvrditi da subordinacijske konstrukcije sa *te* nisu nikada ni bile proširene u standardnom jeziku... To drugim riječima znači da su strukture sa subordiniranim *te* danas izrazito obilježene kao arhaizmi i/ili regionalizmi (dijalektizmi), te, eventualno kao balkanizmi." (Pranjković, 1993, 81). I na koncu: "drugim riječima *te* je u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku kopalativni veznik – kao i drugi kopalativni veznici – može imati više značenja, a upotrebljava se i kao prilog (partikula) za isticanje u ustaljenim izrazima. Sve su ostale njegove službe manje ili više stilski obilježene i/ili nisu svojstvene suvremenom standardu." (isto, 83).

¹⁰ Usp. BHŽ, TB, Barić i dr., Katičić.

Klasifikaciju zavisnosloženih rečenica utemeljenu na strukturno-semantičkim kriterijima, koja inače prevladava u ruskoj sintaktičkoj literaturi¹¹, prvi je u našoj sredini prikazao i pače, počeo je primjenjivati u svojim sintaktičkim istraživanjima Ivo Pranjković¹². U tom klasifikacijskom modelu najviši se klasifikacijski rang dodjeljuje dihotomiji raščlanjenost/neraščlanjenost. Kod neraščlanjenih rečenica zavisna se rečenica odnosi samo na jednu riječ u glavnoj, a kod raščlanjenih ona se odnosi na glavnu rečenicu u cjelini. U razlikovanju tih dvaju strukturnih tipova zavisnosloženih rečenica važnu ulogu igraju i vezna sredstva. Za raščlanjene rečenice vezna su sredstva (semantički veznici) najvažniji element njihove strukture, oni određuju značenje rečenice i nepretkažljivi su. Kod neraščlanjenih važniju ulogu imaju drugi strukturni elementi (različite vrste antecedenata, suodnosne riječi itd.), veznici su tih rečenica pretkažljivi. Raščlanjene se strukture (s obzirom na karakter veznih sredstava) dijele na odnosno-proširujuće i determinativne, a neraščlanjene (s obzirom na tip zavisne veze koja je određena gramatičkom i semantičkom prirodom upravnih riječi, suodnosnih riječi i veznih sredstava) na pririječne i zamjeničko-suodnosne (korelativne). Korelativne rečenice pretpostavljaju nazočnost suodnosne sastavnice sinsemantičke naravi u ustrojstvu glavne rečenice. Ta suodnosna sastavnica upozorava na sintaktičku i semantičku nezavršenost glavne rečenice. Ono što je za sintaktički opis i interpretaciju posljedičnih struktura važno jest to da one u tom klasifikacijskom modelu pripadaju obama strukturnim tipovima zavisnosloženih rečenica, i raščlanjenima (determinativne) i neraščlanjenima (zamjeničko-suodnosne).

Nakon svega što je rečeno čini se da je veznik *te* jedini veznik koji ima dvostruku sintaktičku narav, koji dakle može ulaziti i u koordinirane i u subordinirane sintaktičke strukture¹³. Stoga će trebati definirati sintaktičke uvjete u kojima se on pojavljuje kao subordinirani veznik; njegovo pojavljivanje u koordiniranim (kopulativnim) strukturama nije ničim ograničeno. Posljedične rečenice najvećim dijelom pripadaju korelativnom podtipu raščlanjenoga strukturno-semantičkog tipa zavisnosloženih rečenica. Stoga ćemo, samo u osnovnim crtama, pokušati prikazati sintaktička obilježja i način funkcioniranja toga subordinacijskog sustava.

¹¹ Ta je klasifikacija inicirana raspravama N. S. Pospelova, ali joj je konačni oblik dala V.A. Belošapkova (1977).

¹² Usp. I. Pranjković (1985. i 1993.).

¹³ Neki su sintaktičari i strukture s nerestriktivnim relativnim *što* tipa: *Tako je nastao ovaj tekst, kao odgovor na postavljena pitanja, što je odredilo i njegovu specifičnu formu* svrstavali u koordinirane, i to stoga što zavisni dio takvih rečenica nije usporediv ni s jednim članom unutrašnjega rečeničnog ustrojstva. No za uključivanje takvih rečenica u koordinirane nema nikakva razloga jer na isti bi se način i nerestriktivna rečenica s veznikom *kako*: *Počele su kružiti priče o tome, kako to uostalom biva u takvim prilikama* mogla smatrati koordiniranom.

Korelativni je sustav izgrađen u okviru komparativne gramatike, a počiva na funkcionalnim i morfološkim analogijama i relacijama između sintaktičkih kategorija. U njega se tradicionalno uključuju relativne, poredbene i posljedične rečenice. Kombinacija dviju osobina: 1. subordinacija i 2. udvajanje obilježivača (korelatora), bitno određuje korelativni sustav¹⁴. Taj sustav karakteriziraju ova obilježja:

- Rečenica **S₂** subordinirana je rečenici **S₁** tako što je povezana (dominirana) s jednom posebnom sastavnicom (konstituentom) u **S₁** i eventualno sadrži sastavnicu identičnu onoj s kojom je povezana.
- Odnos između **S₁** i **S₂** uspostavljen je obilježivačima koji obuhvaćaju s jedne strane sastavnicu **S₁** s kojom je povezana **S₂** i s druge strane eventualnu istovjetnu sastavnicu u **S₂**.
- Korelator koji zahvaća sastavnicu **S₁** (nadređeni korelator) najavljuje **S₂** i načelno nema drugih semantičkih vrijednosti; korelator koji zahvaća ili uvodi sastavnicu **S₂** (podređeni korelator) ima funkciju subordinatora i načelno nema drugih semantičkih vrijednosti.
- Oba se korelatora ostvaruju u specifikatoru kategorija koje povezuju.
- Obilježena sastavnica u **S₁** ostaje obično na svom mjestu, onom koje inače zauzima i kad nije član korelacije, a obilježena sastavnica u **S₂** ima fiksirano mjesto – uvijek je na početku rečenice.

Korelacijske činjenice i odnosi mogu se integrirati u model ($[\pm \text{qu}]$, $[\pm \text{QU}]$, **COMP**, pomicanje elementa *qu-*)¹⁵ u kojem su oba korelatora (i nadređeni i podređeni) obilježeni istim obilježjem $[\text{+qu}]$. Nadređeni je korelator

¹⁴ Taj se model može često sresti u sintaktičkoj literaturi generativne provenijencije.

¹⁵ Gramatički model koji može reprezentirati strukturalni identitet relativnih i upitnih rečenica izgradili su J. Bresnan (1970) i N. Chomsky (1971). On se u literaturi navodi kao Bresnan–Chomskyevev model. U taj je model J. C. Milner integrirao i korelativne komparativne (1973) i konsekutivne strukture (1978), pa je verzija modela kojom se mi ovdje služimo njegova. Milnerova je inovacija to što je obilježje $[\text{+qu}]$ pridruženo i podređenom i nadređenom korelatoru, pa je tako izražena srodnost među njima. Na taj se način nadređeni korelator razlikuje od svih drugih nekorelativnih i neupitnih obilježivača, a razlika između nadređenog i podređenog korelatora osigurana je razlikom njihovih pozicija, prvi nije, a drugi jest premješten u **COMP**. Kategorijalni simboli kojima je izražen model imaju ova značenja: **COMP** (komplementizator) univerzalni je element uveden u bazu pravilom $S \rightarrow \text{COMP } S'$. On označuje skupinu rečeničnih subordinatora (vezničkih, relativnih, upitnih, korelativnih), bitno je određen svojom pozicijom (početak subordinirane rečenice). Sadrži bivalentno obilježje $[\pm \text{QU}]$, može dakle biti dvostruko specificiran: $[\text{+QU}]$ kad je riječ o upitnim i usključnim rečenicama i $[\text{-QU}]$ kad je riječ o korelativnim rečenicama. Elementi *qu-* su relativni, upitni ili korelativni morfemi pridruženi obilježju $[\text{+qu}]$. Fonetska reprezentacija tih elemenata različita je u različitim jezicima, ali u svim jezicima oni sintaktički funkcioniraju na isti način.

Ne čini nam se bez temelja inicijativa M. Ježića (1988) da se sve zavisnosložene rečenice tumače i opisuju kao korelativne strukture. Takvo bi tumačenje, istina, bitno pojednostavnilo i ujednačilo sintaktički opis zavisnosloženih rečenica, ali bi, s druge strane, ukinulo mnoge bitne razlike (u prvom redu strukturne naravi) među njima.

element koji ima obilježje [+qu] i koji nije premješten u **COMP** (pravilo o pomicanju *qu-* dakle je fakultativno), a podređeni korelator je element koji ima obilježje [+qu] i premješten je u **COMP**.

Na strukture generirane baznim pravilima¹⁶ i dvama transformacijskima pravilima: *a*) doznačivanje obilježja [+qu] kategorijama sadržanim u **COMP**-u (to je pravilo obavezno) i *b*) pomicanje *qu-* (ono je fakultativno) primjenjuju se morfološka i interpretacijska pravila s obzirom na to da li je element s obilježjem [+qu] premješten u **COMP**.

Kategorija s obilježjem [+qu] koja se ne nalazi u **COMP**-u obavezno je po interpretacijskim pravilima doznačena susjednom **COMP**-u, podređenom ili nadređenom. Ako je kategorija [+qu] doznačena podređenom **COMP**-u (koji je tada nužno specificiran [-QU]), cjelina se interpretira kao korelacija. Morfološki se ta kategorija ne izražava više kao upitni element nego kao nadređeni korelator.

S obzirom na prirodu kategorije obilježene [+qu] mogu se dobiti različiti korelativni tipovi:

1. Ako je ta nadređena kategorija nominalna sintagma (**N''**) i ako podređeni **COMP** sadrži identičnu nominalnu sintagmu, riječ je o relativnim rečenicama.

2. Ako je nadređena kategorija pridjevska skupina (**A''**) ili **kvantiteta** u specifikatoru pridjeva i ako podređeni **COMP** sadrži identičnu pridjevsku skupinu ili kvantitetu, riječ je o poredbenim rečenicama.

3. Ako je nadređena kategorija **kvantiteta** sadržana u specifikatoru pridjeva ili imenice ili pridjevske skupine i ne sadrži nijedan leksički element i ako podređeni **COMP** ne sadrži nijednu leksičku kategoriju, riječ je o posljedičnim rečenicama.

Posljedična je rečenica dakle uvijek generirana u specifikatoru kategorije s kojom je povezana, a poslije je pomaknuta udesno preoblikom ekstrapozicije. Nema posljedične rečenice bez nadređenog korelatora. To što on ponekad nije ekspliciran, površinska je činjenica. Može se pretpostaviti da u dubinskoj strukturi nadređeni korelator postoji, ali je naknadno izbrisan.

Prema J. C. Milneru (1978, 369-372) posljedične su korelativne rečenice (kao i sve druge rečenice generirane po tom modelu) u komplementarnoj distribuciji s eksklamativnim rečenicama. Kad posljedična rečenica iz nekog razloga ne može biti interpretirana takvom, pojavljuje se intenzivna (usklična) interpretacija¹⁷. Da bi se takva interpretacija pojavila dovoljno je da rečenica sadrži

¹⁶ Bazna pravila su ova: S → COMP S'; COMP → [kvantiteta, A'', N'', prijedložna skupina, [±QU]]. U kvantitetu je uključen i stupanj. Kvantiteta i stupanj smatraju se dvjema različitim realizacijama istog determinatora (koji se interpretira u kvantitativnim izrazima kad je riječ o imenicama ili u pojmovima intenziteta kad je riječ o pridjevima, priložima ili glagolima).

¹⁷ Eksklamativne strukture nemaju posebna morfološka ni sintaktička obilježja. Jedina obilježja koja one posjeduju interpretativne su naravi.

element obilježen [+qu] koji može uvesti posljedičnu rečenicu (takvi su elementi uvijek asemantični), ali da nema **COMP**-a kojem taj element može biti doznačen. Dakle dovoljno je da zavisna rečenica u korelativnoj posljedičnoj rečenici bude odsutna, pa da se pojavi usklična interpretacija *On je danas tako čudan!* (*On je danas tako čudan da sam se ja zabrinuo za njega*).

Sve što je rečeno trebalo je poslužiti uspostavljanju teorijskog sustava u kojem će se promatrati korelativne činjenice i odnosi.

Teza da je usklična interpretacija prisutna kao rezidualna mogućnost u korelativnim posljedičnim rečenicama vrlo je zanimljiva, te bi je stoga trebalo šire istražiti na hrvatskom jezičnom materijalu. Nju donekle potvrđuju i korelativne posljedične rečenice sa sastavnim veznicima. Zavisna se rečenica doista u najvećem broju primjera osjeća kao naknadno dodana, kao naknadno pridružena uskličnoj.

Korelativne posljedične strukture s veznikom *te* relativno su česte, pa, moglo bi se reći, i neutralne u suvremenom hrvatskom standardnom jeziku. Njihova prisutnost i u publicističkom stilu svjedoči o tome da one nisu ni arhaične ni knjiške.

Korelativne posljedične strukture nisu semantički homogena skupina. Semantički su one naprotiv vrlo raznovrsne, a mnoge su i raznovrsne diskurzivne¹⁸, ekspresivne i pragmatičke funkcije u kojima se takve rečenice mogu pojavljivati. U semantičkoj klasifikaciji tih rečenica obično se razlikuje šest semantičkih tipova:

1. rečenice s kvalitativno-posljedičnom klauzom,
2. rečenice s čisto posljedičnom klauzom,
3. rečenice s odnosom neadekvatnog uvjeta (osnovna klauza) i posljedice (zavisne klauze),
4. rečenice s odnosom nedostatnog uvjeta (osnovna klauza) i posljedice (zavisna klauza),
5. rečenice s relativno-posljedičnom klauzom konkluzivnog tipa¹⁹,
6. upitno-posljedične rečenice²⁰.

¹⁸ O diskurzivnim (a i strukturnim) obilježjima jednog tipa posljedičnih struktura (o rečenicama za negiranje realiziranosti neke uzročno-posljedične veze) vrlo je iscrpno i uspješno pisao Lj. Popović (1977).

¹⁹ Prvih pet semantičkih tipova izdvaja M. Kovačević (1988). Njegova je klasifikacija ograničena na posljedične strukture uvedene veznikom *da*. U analizu, zbog njihova sporna sintaktičkog statusa, uopće nisu ušle strukture s veznikom *te*. Valja reći da Kovačevićeva klasifikacija nije posve iscrpna, da ne obuhvaća sve semantičke tipove korelativnih posljedičnih struktura. Osobito je izvan domašaja njegove klasifikacije ostao modalni plan tih rečenica. O modalnim aspektima jednog tipa korelativnih struktura pisala je inače O. V. Levšanova (1983 a i b). No, kako semantički aspekti posljedičnih struktura nisu relevantni za predmet o kojem se u ovom članku raspravlja, nećemo se upuštati u detaljniju klasifikaciju tih struktura. Posljedične su jezične jedinice inače predmet našega šireg znanstvenog interesa, pa će o tome biti govora na drugom mjestu.

Korelativne posljedične strukture s veznikom *da* i korelativne posljedične strukture s veznikom *te* najviše se razlikuju na modalnom planu. Dok su strukture s veznikom *da* izrazito modalno raslojene i raznovrsne, sve strukture s veznikom *te* pripadaju uglavnom realnom modalnom planu, njima se, naime, izražava realizirana posljedica. Korelativno-posljedične strukture s veznikom *te* uvelike su značenjski siromašnije od onih s veznikom *da*, pa bi stoga za njih primjerenija bila klasifikacija utemeljena na strukturno-semantičkim kriterijima. Po tim kriterijima mogla bi se razlikovati četiri tipa korelativnih rečenica s veznikom *te*:

1. rečenice s kvantitativno-posljedičnom i rečenice s kvalitativno-posljedičnom zavisnom rečenicom,
2. rečenice s pravom posljedičnom zavisnom rečenicom,
3. rečenice s odnosom adekvatnog uzroka (glavna rečenica) i posljedice (zavisna rečenica),
4. upitno-posljedične rečenice.

Prvi tip karakterizira uporaba obilježivača stupnja u glavnoj rečenici: kvantitativnog intenzifikatora *toliko*, modalnog intenzifikatora *tako*²¹ ili pak kvalitativnog determinatora koji izražava visok stupanj osobine ili stanja (*ta-kav*) i realiziranost posljedice u zavisnoj (u funkciji intenzifikatora pojavljuje se još i priložni izraz *u tolikoj mjeri*). S obzirom na to da izražavaju realiziranost posljedice, predikat zavisne rečenice uvijek je u indikativnom obliku. Po svojim strukturnim obilježjima sve su te rečenice raščlanjenog tipa.

Navodimo veći broj primjera da posvjedoče o čestoti takvih struktura.

²⁰ Taj tip posljedičnih rečenica izdvaja P. Tekavčić (1980). Tamo se takve rečenice još nazivaju i rečenicama spoznajne osnove. Primjeri koje Tekavčić navodi za taj tip rečenice nekorelativnog su tipa.

²¹ Miloš Kovačević oba ta priložna intenzifikatora (*tako* i *toliko*) proglašava kvantitativnima i kaže da su oni najčešće međusobno zamjenjivi, jer da samo iz različitih aspekata podcrtavaju kvantitativno-kvalitativnu relaciju. Međutim da ta dva intenzifikatora ipak nisu međusobno zamjenjivi potvrđuju njihova distribucijska obilježja: intenzifikator *toliko*, kao bitno kvantitativni specifikator, može osim pridjeva, priloga i glagola (koji također mogu biti modificirani i intenzifikatorom *tako*) modificirati i nominalnu sintagmu *On ima toliko problema*, a intenzifikator *tako* ne može modificirati nominalnu sintagmu **On ima tako problema*. Nadalje, *toliko* može modificirati komparativni izraz i biti korelatorom posljedičnoj rečenici s tim komparativnim izrazom *Ivan je toliko brži od svih drugih da će sigurno osvojiti prvo mjesto*, a takva rečenica s intenzifikatorom *tako* nije prihvatljiva **Ivan je tako brži od svih drugih da će sigurno osvojiti prvo mjesto*. Intenzifikator *tako* izražava samo veći stupanj.

toliko...te

...koja je bila prva prekretnica u stoljetnom rvanju križa s polumjesecom, hrvatska je narodna sudbina bila **toliko** ugrožena otomanskim nasrtajima **te** se i danas čini neizbježnom, premda ne i mudrom, odluka sabora hrvatskog plemstva u Cetingradu (1527) da obranu zemlje povjeri Habsburzima... (Vj.8.4.1990,6); ...i pritisne tamo svoj cjelov, koji je trajao dugo, **toliko** dugo **te** se dvojici služnika bolničkih, što se u međuvremenu vratiše, onako skamenjenima prizorom, činilo da on to svojim poljupcem hoće iz nje isisati svu njenu smrt. (Fabrio 1989, 221); ...ali **toliko** ih je pričljivih, i još k tome se prevrću, izokreću, izmigoljuju, gdje mu drago i kako mu drago, **te** on u zimskom mraku ne razaznaje nego ciliukanje. (Fabrio 1989, 229); Morski oblutak, kojim je nekada bio posut vrtni puteljak, bijel i škripav, samo je još tu i tamo virio iz zemlje, **toliko** isprane **te** se vidio kamen. (Fabrio 1989, 246); ... i silili ih da rade nešto što je bilo **toliko** sramno i strašno **te** im se desi da sanjaju najuzasnije snove i u snu traže mušku pomoć u posvećenom bračnom krevetu. (Marinković, 1981, 158); Jer on je bio **toliko** udaljen od njihove sudbine, **toliko** svojim tijelom usidren u sigurnosti **te** ne samo da su prezirali njegovo "životinjsko" zadovoljstvo, već su ga naprosto uzeli i mrzili. (Marinković 1981, 243); Ni sam "poljubljeni" nije se pobunio: bio je **toliko** zatečen, **te** se nekako "pokorio" Ugu, da mu ne pokvari obred. (Marinković 1981, 255); Osim toga i prljav je bio, neobrijan i **toliko** zapušten **te** nije mogao ni zamisliti sebe kako izgleda, a u stakla se nije htio gledati. (Marinković 1981, 345); Samo jedanput pamtim da se **toliko** razljutila, **te** je zaboravila na sebe... (Kozarčanin 1937, 49); ...mene je taj bizarni način transporta **toliko** iznenadio **te** sam ostao razdrt između nesimpatične dame i hebrejskog grobara s bijelim okrečenim mrtvačkim sandukom na koljenima. (Krleža 1973a, 369); ...i apartna ljepota njezove osebjnosti **toliko** je retorična **te** bi se jedva mogla opisati bez isto tako bogate blagolagoljivosti. (Krleža 1973a, 373); Samo se šepavi Matija **toliko** prepao od grmljavine, **te** se ne sjeća dobro je li to bio četveropreg, a sve mu se čini da prvi lijevi konj nije imao glave. (Krleža 1973b, 50); Pojave oko Filipa **toliko** su bile neposredne, **toliko** istinite i žive **te** su ga podređivale sebi svojom golom istinitošću... (Krleža 1973b, 51); ...on je bio **toliko** rastresen **te** nikako nije mogao da sveže papillon ... (Krleža 1973b, 111); ...ali je **toliko** toga popila u životu **te** je mogla da pije tri noći... (Krleža 1973b, 117); ...jer sam među tim cilindrijancima imao čast i sreću proživjeti čitav jedan svoj maleni, neznatni život skromnog građanskog

lica, toliko skromnog, te se rasplinuo do nevidljivosti. (Krleža 1973b, 190); *Bio sam naime potpuno bezimen i nevidljiv, toliko diskretan te nitko zapravo nije ni primijetio da živim.* (Krleža 1973b, 196); *Ta ga misao toliko razbjesni, te energično ode do kontakta i upali svijetlo.* (Šegedin 1964, 68); *Smeđe oči se toliko šire, te se čini, da će se rasprsnuti poput balona.* (Kušan 1960, 91); *...sve ga je to u tolikoj mjeri smetalo te je osjećao potrebu da razbije oko sebe sve nogom.* (Krleža 1973b, 166)

tako...te

...modelirao draguljima kip tako fascinantno luminozno te se čini da je stvorio istovremeno kip svecu... (Vjesnik 3.4.1990, 12); *...a Mosor je tako beživotan te se čini da to dvopreg kao kakav kuckar miče i odmiče u drvenoj građi, ostavljajući za sobom finu prašinu.* (Fabrio 1989, 38); *Ona je odgovorila da je bilo tako dobro i ukusno, te joj nikakvo jelo ni piće neće više izbrisati okus što ga je ostavilo Guillaumeovo srce.* (Marinković 1981, 190); *...nego su novinari tako tijesno sjeli oko njegovog stola (ispred njega stol, iza njega zid) te nije mogao ustati.* (Marinković 1981, 216); *... skoči sa stola i zagrlji Kurta tako snažno te mu on uzvratil zagrljaj.* (Marinković 1981, 262); *Bio mu je tako divan taj "zemaljski nered" te se sretno smiješio kao da uzlijeće u nebo nošen od dva snažna bijela anđela.* (Marinković 1981, 354); *Ali nije mogao da grize, tako je bio prestrašen, te su mu se cijedile napolje i tako je izgledao kao da mu na usta teče krv.* (Krleža 1973c, 18); *...te se pokrivali šatorskim krilom koje je sve nekako tako ludo skrojeno u krivi trokut te je sve uvijek preusko ili prekratko i čovjek ne može nikako da se pokrije.* (Krleža 1973c, 42); *...odlikovala se ta konjanička pukovnija tako briljantno, te joj je sama Carica poklonila pozlaćenu srebrnu trompetu...* (Krleža 1973c, 69); *...dok se je maštar Sabaot tako razbjesnio te je tak nakon jake borbe uspio da surva svog umjetničkog kritičara u sumporno blato pakleno...* (Krleža 1973a, 13); *...ono je žalostan, preposljednji akt tragedije, tako tmuran te iza njega nije moglo doći drugo nego ludilo i smrt.* (Krleža 1973a, 119); *Ja nisam znao da je taj naš pjesnik mira i pacifizma tako krvoločan, te me je nezrecivo začudilo kada je on sa pozlaćene rampe narodnog kazališta progovorio zagrebačkim gospođicama o krvi...* (Krleža 1983, 89); *...vrlo je vjerojatno da me se ta stvar ne bi bila tako dojmila, te je nisam mogao da zaboravim...* (Krleža 1983, 89); *Ili je taj tempo tako spor te sam izgubio svoju strpljivost.* (Krleža 1973b, 132); *...koje naš kazneni zakon tako logično definira, te ne može biti nikakve sumnje da se tu radi o teškim i odgovornim deliktima...* (Krleža

1973b, 263); *No, ne samo što ta zvonjava nije prestajala već je ponekada, i to upravo u času kada je već bio uvjeren da će prestati, poprimala tako jasan, uvjerljiv ton, te je on rezignirao...* (Šegedin 1964, 66); *Urlik gomile nadvikivao je topovsku grmljavinu tako, te sam imao osjećaj da bi bila potrebna samo jedna jedina riječ pa da se svi survaju kao kakva slijepa stihija niz hreljinske stijene...* (Fabrio 1985, 304); *Sve bijaše tako poznato i obično, te mi se činilo, a sam već cio prizor mnogo puta doživio.* (Kušan 1960, 24);

Intenzifikator *takav*, izražavajući visok stupanj kvalitete ili osobine upravne imenice, uvodi zavisnu rečenicu u kojoj se semantički konkretizira realna ili moguća posljedica tako visokog stupnja. Zavisna rečenica u takvim korelativnim strukturama ne određuje značenje upravne imenice niti određuje njezinu pripadnost kakvoj posebnoj vrsti; zavisna rečenica označuje samo učinak koji imenica može proizvesti ili je već proizvela. Taj učinak (posljedica) uvijek je valorizacija imenice. Sa semantičkoga gledišta u tim rečenicama valja pretpostaviti implicitnu prisutnost jednoga neodređenog pridjeva s valorizacijskim značenjem, kad on nije (a najčešće nije) leksički realiziran. Takve su dakle rečenice generirane u specifikatoru pridjeva. Pridjev koji je sposoban izazvati ono što izražava zavisna rečenica uspostavlja se interpretacijom. Predikati zavisnih rečenica s intenzifikatorom *takav* pojavljuju se i u indikativnom i u kondicionalnom obliku.

... upita ga Mitar s takvim preljubazno bratskim i nevinim licem, te se Melikor jako začudio kad je neki predmet poletio prema mjestu gdje je čas prije stajala Vampirova glava. (Marinković 1981, 322); *...Nikola Pašić nije takav romantik te bi imao dovoljno lirskog i pjesničkog raspoloženja da se čista srca uživi u svu dramatsku zagonetnost tipično hrvatske pojave F. Supila.* (Kreža 1973a, 121); *Ja sam držala da ćete već ove godine sigurno biti u takvim prilikama te ćete moći ispuniti svoje obaveze prema Veri.* (Nehajev 1963, 48)

Intenzifikator se najčešće nalazi u prepoziciji kategorijalnog elementa kojeg intenzivira. Ponekad se on može zateći i u postpozitivnom položaju u odnosu na taj element, tj. u finalnoj poziciji glavne rečenice.

...i uzbudljivo toliko, te sam morao ravnodušno objaviti Eriniji kako se ne radi o malim činovničkim spekulacijama, nego o osvajanju svijeta. (Novak 1968, 188); *Navaljivao je toliko, te sam se bojao da će prije ili poslije izvući iz džepa nalog za premetačinu.* (Novak 1968, 109); *Pa mu je dotužilo toliko, te hoće, sladostrasnik, boga da prevari preko njegova konzulata, a njegove zvaničnice i zaručnice da pretvori u saučesnice grijeha.* (Novak 1968, 116); *One*

su zaista pritisle starca **tako te** se više nije usuđivao pomoći i ni riječi reći. (Šegedin 1964, 211); *Ali da ste vi, relativno bistar i pravno obrazovan gospodin, tako potpuno izgubljen među pojmovima da se vi ne snalazite u tolikoj mjeri te ne uviđate zbrku vlastitih pogleda, to me, moram priznati, čudi!* (Krlježa 1973b, 301); *Već četrdeset i osam sati prije tog izvanrednog događaja bila je nervoza u Sedamnaestoj Pukovnji takva te se činilo kao da i konjski lanci po štalama zvone uzrujanije no u obične dane.* (Krlježa 1973a, 117); *Vrlo je vjerojatno da to ne bih bio učinio da nisam uvjeren da je ovaj društveni oblik što ga kod nas predstavlja gospodin Domaćinski takav te ga ne bi trebalo preobraziti u viši društveni oblik!* (Krlježa 1973b, 305)

Kad se intenzifikator *tako* nađe u finalnom položaju, tj. u kontaktu s veznikom *te* i kad valencija glagola ne uvjetuje njegovu strukturno-semantičku obaveznost u strukturi glavne rečenice, intenzifikator i veznik mogu srasti i formirati složeni posljedični veznik *tako te*. Intenzifikator tada ostaje bez naglaska i gubi svoju intenzifikatorsku funkciju. Rečenice sa složenim veznikom *tako te* po svojim strukturnim obilježjima raščlanjenoga su tipa. Rečenice tog tipa izuzetno su rijetke, kao što su rijetke i rečenice 3. i 4. tipa.

Slijedećih dana okomili su se aneksionisti na zanelijance tako te je četiri tisuće građana moralo uteći zauvijek iz grada. (Fabrio 1989, 306); *...i mrkli oblak srdžbe preletio mu u očima. Doduše, oblak je on odmah uklonio tako te nije ni došlo do bljeska munje u očima, ali pjege su se širile na licu i prekrile ga sve do ušiju.* (Marinković 1981, 46)

Rečenice s odnosom neadekvatnog uzroka u glavnoj rečenici i posljedice u zavisnoj (3. tip) odlikuju se prisutnošću kvantitativne elativne konstrukcije (apsolutnog superlativa) izražene priložima ili pridjevima prefigiranim prefiksom *pre-* u glavnoj rečenici: *isuviše* (*previše, odveć, premalo, dovoljno itd.*), *preglup* (*premlad itd.*). Ti prilozi imaju ulogu specifikatora u odnosu na pridjev kojeg modificiraju. Rečenice tog tipa kvantificiraju uzrok s obzirom na stupanj koji je potreban ili dovoljan da se izazove posljedica. Za razliku od takvih rečenica s veznikom *da* u kojima se ostvarenje posljedice praktično isključuje: *To je prelijepo da bi bilo istinito* (u njima je implicirano obrnuto ostvarenje — *to ne može biti istina*) i u kojima je predikat zavisne rečenice gotovo beziznimno u kondicionalu, rečenice s veznikom *te* izražavaju realiziranost posljedice i u indikativnom su obliku. Rečenice tog tipa s veznikom *da* tijesno su povezane s nadređenim im korelatorom. O tom svjedoči nemogućnost njegova ispuštanja: *Previše su bili muškarčinama da bi ih hranila samostanska kuhinja/ *Bili su muškarčinama da bi ih hranila samostanska kuhinja.* Naprotiv, ispuštanjem korelato-

ra iz takvih rečenica s veznikom *te*, rečenica ne postaje neprihvatljivom *Izgleda da su granice naše zemlje za te mladiće i djevojke postale tijesne, te su svoje strasti iskazivali i u Bukureštu...*

Izgleda da su granice naše zemlje za te mladiće i djevojke postale isuviše tijesne, te su svoje strasti iskazivali i u Bukureštu... (Vjesnik 11.3.1990, 24); *Ali mu se to odmah učinilo preglupim, te je samu stvar izbacio mnogo brže i mnogo lakše nego što je uopće i mislio.* (Krlježa 1973c, 158)

Upitno-posljedične rečenice izdvojili smo u poseban tip zato što se one, osim po gramatičkom ustrojstvu, od drugih tipova bitno razlikuju svojim semantičkim obilježjima. U njima se na temelju poznate ili pretpostavljene posljedice pita kakav je mogao biti uzrok koji dovodi ili bi mogao dovesti do takve posljedice.

A po čemu bi ovo sve što taj Grk priča bilo tako hiperinteligentno, te se na to ne bi dalo odgovoriti? (Krlježa 1973b, 135); *Pa koja bi to stvar mogla i biti da me tako sasvim zanesu i obuzme, te mogu kraj toga izdržati svu prazninu života?* (Nehajev 1963, 6)

Određivanje sintaktičkog statusa veznika *te* još više komplicira (ili možda pojednostavnjuje) činjenica da u isti tip struktura mogu ulaziti i veznici *i* i *pa*, pa ono što vrijedi za veznik *te*, vrijedi i za njih. Ipak, u suodnosnim rečenicama s veznicima *i* i *pa* kao podređenim korelatorima jače je izražen karakter naknadnosti i proširivanja negoli u onima s veznikom *te*. Većim se dijelom svoga značenja rečenice s veznicima *i* i *pa* odnose i nadovezuju na cijelu prvu rečenicu negoli na nadređeni korelator u njoj.

Ležerno, bez dovoljno koncentracije, tako loše su izvodili jedanaes-terce, pa je D.Š. prva tri obranio. (Vjesnik 6.1.1990, 15); *Gospodine uredniče! Molim vas da budete tako dobri pa objavite ovu moju izjavu:...* (Krlježa 1983, 227); *Ja sam se tako prestrašila te rodbinske veze, pa sam odustala od svjedočenja...* (Hašek 1959, 52); *Bio sam toliko neoprezan pa sam valjda negdje izjavio da pišem novi roman, što će vjerojatno izazvati komentare i osporiti ovu nagradu.* (Vjesnik 10.10.1990, 15)

...tako se dramatski u nama zatalasava doživljaj, i mi nešto što je već samo po sebi žalosno i bijedno – osjećamo mnogo žalosnijim i bjednijim... (Krlježa 1973a, 361);

Odišite pjesama znam napamet, pa sve što bih pokušao bilo bi nalik na neku od njih. (Marinković 1981, 300); *Predugo sam u autu, pa se u igru možda mogu vratiti samo iz kornera.* (Danas 9.1.1990, 33); *Pritom su pokazali previše entuzijazma i poleta u sukobu s policijom pa su rastjerani vatrogasnim šmrkovima.* (Danas

10.4.1990, 22); *To je bilo ipak suviše, pa sam platio i izašao.* (Pavličić 1979, 230); *Istog trenutka mu se učinilo da je njegov primjer isuviše banalan pa je dodao:...* (Ugrešić 1989, 42); *Vjerojatno je dovoljno razmišljala o svemu, pa sad može govoriti sabrano.* (Pavličić 1979, 193); *Dio kreativne javnosti uvjeren je u to da promjene u društvenom okruženju nisu dovoljno temeljite i orijentacijski izbrušene, pa je za kulturu najbitnije da se ne istrčava prije vremena nekakvim radikalizmom za koji nema dovoljno opravdanja.* (Vjesnik 12.1.1990, 14)

Pričica je ispala i odveć uvjerljiva i ona ju je primila spremno i lako preko očekivanja, i bez najmanjeg tračka sumnje... (Desnica 1988, 79); *Mala disidentska enklava u Češkoj bila je preslaba i nije imala sredstava da pokrene društvo.* (Danas 9.1.1990, 41); *Moj je posao bio isuviše naporan i počela sam tražiti drugi.* (Vrkljan 1987, 64); *Meni je dovoljno da mi žrtva prosuzi, i ja odmah bacim nož na stol.* (Novak 1968, 120); *Ali dovoljno je da se samo na kratki čas, ili samo u mašti, u njemu uljuljam, i odmah đisnem opet osuježen, odmoren, sposoban za dalji put.* (Desnica 1988, 146); *Operativnim zahvatom je dovoljno smanjiti intradiskalnu masu do dva grama i već prestaje pritisak na živac i nestaje teška bol.* (Vjesnik 20.1. 1990, 9)

U zaključku se može reći da sintaktičko profiliranje veznika *te* još uvijek nije završeno. On i dalje funkcionira i kao veznik sastavnih (koordiniranih) i kao veznik korelativnih posljedičnih (subordiniranih) rečenica. Korelativne posljedične rečenice s veznikom *te* po svojim strukturnim i sintaktičkim obilježjima pripadaju subordiniranim rečenicama. Ono po čemu se korelativne posljedične rečenice s veznikom *te* razlikuju od korelativnih posljedičnih rečenica s veznikom *da*, njihov je modalni plan. Naime, korelativne posljedične rečenice s veznikom *te* gotovo beziznimno izražavaju realnu, realiziranu posljedicu (po tome su one slične kopulativnim posljedičnim rečenicama s veznikom *te*), a korelativne posljedične rečenice s veznikom *da* modalno su puno raslojenije. Po tom su obilježju korelativne posljedične rečenice s veznikom *te* obilježene u odnosu na one s veznikom *da*. Standardološki je veznik *te* u takvim strukturama obilježen kao specifična hrvatska osobina.

Veznik *te* u korelativnim posljedičnim strukturama ne dovodi nužno u pitanje kategorijalnost i distinktivnost dihotomije koordinacija/subordinacija. Neobičnost pojavljivanja veznika *te* u takvim strukturama nadoknađena je ukupnošću njihovih strukturnih i sintaktičkih, bitno subordinacijskih, osobina. Sintaktička obilježja korelativnih struktura s veznikom *te* tipična su sintaktička obilježja korelativnih sintaktičkih struktura uopće. U gramatičkom opisu hrvatskoga standardnog jezika treba pretpostaviti dva veznika *te*, jedan koordinacijski (sastavni) i jedan subordinacijski (korelativno-posljedični).

IZVORI

1. *Antologija hrvatske poezije dvadesetog stoljeća* (1966) Zagreb.
2. Božić, M. (1970) *Neisplakani*, Zagreb.
3. Božić, M. (1981) *Tijela i duhovi*, Zagreb.
4. *Danas* (1990).
5. Desnica, V. (1988) *Proljeće Ivana Galeba*, Sarajevo.
6. Fabrio, N. (1985) *Vježbanje života*, Zagreb.
7. Fabrio, N. (1989) *Berenikina kosa*, Zagreb.
8. Hašek, J. (1959) *Doživljaji dobrog vojaka Švejka I.*, (preveo Lj. Jonke), Zagreb.
9. Kolar, S. (1947) *Ili jesmo ili nismo*, Zagreb.
10. Kozarčanin, I. (1937) *Sam čovjek*, Zagreb.
11. Krleža, M. (1970) *Hrvatski bog Mars*, Sarajevo.
12. Krleža, M. (1973a) *Eseji i putopisi*, PSHK V, Zagreb.
13. Krleža, M. (1973b) *Povratak Filipa Latinovicza, Na rubu pameti* PSHK III, Zagreb.
14. Krleža, M. (1973c) *Izabrane novele*, PSHK II, Zagreb.
15. Krleža, M. (1983) *Iz naše književne krčme*, Sarajevo.
16. Kušan, I. (1960) *Zidom zazidani*, Zagreb.
17. Marinković, R. (1966) *Zagrljaj*, u: *Dvadeset godina jugoslavenske proze*, Zagreb.
18. Marinković, R. (1972) *Glorija*, Beograd.
19. Marinković, R. (1981) *Kiklop*, PSHK, Zagreb.
20. Nehajev, M. (1963) *Bijeg, Vuci*, PSHK, Zagreb.
21. Novak, S. (1968) *Mirisi, zlato i tamjan*, Zagreb.
22. Pavličić, P. (1979) *Umjetni orao*, Zagreb.
23. Petrović, G. (1971) *Logika*, Zagreb.
24. *Pjesma nad pjesmama* (1973) Zagreb.
25. Raos, I. (1970) *Nemojte nam kosti pretresati*, Zagreb.
26. Slamnig, I. (1966) *Nezaustavljivo umorstvo*, u: *Dvadeset godina jugoslavenske proze*, Zagreb.
27. Šegedin, P. (1964) *Osamljenici*, Rijeka.
28. Ugrešić, D. (1989) *Forsiranje romana-reke*, Zagreb.
29. *Vjesnik* (1990).
30. Vrkljan, I. (1987) *O biografiji (Svila, Škare; Marina)*, Zagreb.

LITERATURA

1. Barić, E. i dr. (1990) *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb.
2. Belošapkova, V. A. (1977) *Sovremennyj russkij jazyk. Sintaksis*, Moskva.
3. Brabec, I., Hraste, M., Živković, S. (1965⁶) *Gramatika hrvatskosrpskog jezika*, Zagreb.
4. Bresnan, J. (1970) *On Complementizers*, *Foundations of Language* 6, 297-321.
5. Chomsky, N. (1973) *Conditions on Transformations*, u: Anderson et Kiparsky, eds. 232-286, francuski prijevod *Conditions sur les Transformations*, u: *Essais sur la forme et le sens*, (1980), Paris.
6. Guberina, P. (1952) *Povezanost jezičnih elemenata*, Zagreb.
7. Huot, H. (1979) *Recherches sur la subordination en français*, (thèse de doctorat d'Etat), Université de Lille III.
8. Ježić, M. (1988) *Jezični status i kulturni kontekst u Sintaksi R. Katičića*, *Jezik* 36/1-2, 14-48, Zagreb.
9. Katičić, R. (1986) *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb.
10. Kovačević, M. (1988) *Konsekutivne rečenice u današnjem i Vukovom jeziku*, *Glasnik Odjeljenja CANU* 8, 177-193, Titograd.
11. Kubík, M. (1970) *Transformacionyj sintaksis russkogo jazyka*, Praha.
12. Levšanova, O. V. (1983a) *Eksperimentalnyj lingvističeskij analiz semantički složnopolodčinennyh predloženyj postroennyh po sheme: takoj v funkcii prisujazočnogo člana glavnoj časti — sojuz čto v pridatočnoj*, u: *Lingvističeskij analiz v škole i vyže*, Voronež.
13. Levšanova, O.V. (1983b) *Složnopolodčinennye predloženiya s mestoimennosootnositel'nyim slovom "takoj"* (avtoreferat), Voronež.
14. Maretić, T. (1963³) *Gramatika hrvatskog ili srpskog književnog jezika*, Zagreb.
15. Milner, J. C. (1973) *Arguments linguistiques*, Paris-Tours.
16. Milner, J. C. (1978) *De la syntaxe à l'interprétation*, Paris.
17. Mrazović, P., Vukadinović, Z. (1990) *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Novi Sad.
18. Popović, Lj. (1977) *Složene rečenice za negiranje realizovanosti neke uzročno-posledične veže*, *Književnost i jezik* 24/4, 379-392, Beograd.
19. Pranjković, I. (1993) *Hrvatska skladnja*, Zagreb.
20. Silić, J. (1978) *Raspravljanje kao tip vezanog teksta*, u: *Raspravljanje u nastavi usmenog i pismenog izražavanja*, Sarajevo.
21. Silić, J. (1984) *Od rečenice do teksta*, Zagreb.
22. Stevanović, M. (1979³) *Savremeni srpskohrvatski jezik II*, Beograd.

23. Tekavčić, P. (1980) *O nekim "posebnim" tipovima rečenica*, Strani jezici 9/1, 2-14, Zagreb.
24. Težak, S.; Babić, S. (1992⁷) *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb.

Summary

CORRELATIVE CONSEQUENTIAL STRUCTURES WITH THE CONJUNCTION *TE*

The syntactic profilation of the conjunction *te* is still not completed. It functions as the conjunction of coordinated as well as consequential sentences. The correlative consequential sentences with the conjunction *te* are according to their structural and syntactic features subordinated sentences. Correlative consequential sentences with the conjunction *te* differ from correlative consequential structures with the conjunction *da* in their modal aspect. Namely, correlative consequential sentences with the conjunction *te* almost unexceptionally express real, realized consequence (this is what makes them similar to copulative consequential sentences with the conjunction *da*). The conjunction *te* in such structures is marked as a specifically Croatian feature.

The conjunction *te* in correlative consequential structures does not necessarily question the categoriality or the distinctivity of the dichotomy coordination/subordination. The uncommonness of the occurrence of the conjunction *te* in these structures is compensated by the totality of their structural and syntactic, basically subordinational, features. Syntactic features of correlative structures with the conjunction *te* are typical for correlative syntactical structures in general. In the grammatical description of the Standard Croatian language two conjunctions *te*, one coordinational and one subordinational, should be pre-supposed.